

REGIONALNI KONCEPT RAZVITKA HRVATSKE

Kritički osvrt i mišljenja

Ivo Šimunović

Ekonomski fakultet, Split

UDK 316.334.52: 332.143 (497.13)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 14. 7. 1992.

Regionalni koncept razvitka Hrvatske nastaje u vrijeme kada se regionalizam podiže na razinu dileme u razvitku hrvatskog društva. Umjesto oštrog i pogrešnog postavljanja dileme, koja se često dovodi na rub društvenog mišljenja "za" i "protiv", autor ovog priloga pokušava promatrati regionalizam kao prirodni i opći proces koji zahvaća sva suvremena društva. Regionalni pokret razmatra se u povijesnom i aktualnom razvojnom kontekstu. Namjera je da se osvijetli njegova prirodna procesnost i obrani njegova pozitivna uloga u gospodarskom životu i političkom ustrojstvu moderne hrvatske države. U radu se kreće od povijesnog toka regionalizma u Hrvatskoj i od kritike odnosa politike spram regionalne funkcije. Zapravo, riječ je o neumješnom "silovanju" prirodnih svojstava regionalizma na našim prostorima. Drugi je dio posvećen izvodu regionalnog pokreta u nas iz prirodnih tijekova europskih regionalnih pokreta, po čemu se regionalna podjela nameće iz konteksta povijesnog i prostornog uređenja Europe. U završnom dijelu rada autor se okreće budućnosti i nudi jedan suvremeni pristup regionalnom konceptu Hrvatske u kojem dominiraju prirodni i gospodarski elementi regionalne sustavnosti, koji bi trebali osmisliti političko regionalno ustrojstvo Hrvatske.

UVOD U PROBLEM

Često se pitamo zašto se na svijetu ili unutar jednog kontinenta ili neke zemlje gospodarske aktivnosti nagomilavaju u malom broju točaka, zašto se stanovništvo i gospodarstvo nagomilavaju u istim točkama, zašto se ne stvaraju ujednačene disperzije, zbog čega se, kad god izostane državna intervencija, povećava stupanj regionalne neravnoteže itd.

Neosporno je da već duže vrijeme ta pitanja, i još mnoga druga, zaokupljaju znanstvenike – poznavaoce suvremenog regionalnog sindroma. Govori se o regionalnoj ravnoteži i neravnoteži, o monocentričnom i policentričnom regionalnom razvoju, o jurisdikcijskom nasuprot otvorenom modelu regionalnog ustrojstva, o političkom, etničkom, gospodarskom i kulturnom ustroju regije i sl.

Sve su to razlozi da se suvremeni regionalni pokret pojavljuje na razini svijeta i unutar gotovo svih zemalja. Regionalni pokreti manifestiraju se u različitim oblicima, pripadaju različitim državama i različitim društvenim uređenjima i svima je zajednički cilj da se u nacionalnom prostoru uspostavi ravnoteža i ravnomjerniji gospodarski rast, da se razriješi problem ustrojnosti okupljanja gospodarstva i ljudi u malom broju točaka i da postanu produktivan skelet za demokratizaciju društva.

U nas se regionalni pokret pojavljuje dosta rano, također s ciljem da se pronađu putovi ravnomjernijeg razvoja cijelog nacionalnog prostora. U razdoblju nakon II. svjetskog rata gospodarski je razvoj bio uvjetovan političkim prilikama. Industrija je označavala samostalnost, sigurnost i akumulativnost. S industrijalizacijom se krenulo iz onih točaka u kojima je već otprije postojala industrija i gdje su postojali određeni gospodarski uvjeti. Te prve koncentracije industrije bile su garancija za uspjeh državnog sistema. Zbog toga se industrijski, a i gospodarski, razvoj dugo vremena zadržao u malom broju točaka u nacionalnom prostoru.

Drugi usporedni proces u našem gospodarstvu, koji je također potsticao polarizacijske tijekove, bio je proces napuštanja tradicionalnih djelatnosti. Moderne djelatnosti ili politički simboli proteklog vremena zamijenili su tradicionalne. Moderne djelatnosti su se vezale uz tijekove industrijalizacije i grupirale se poput industrije u velikim urbanim središtima. Zbog svega je toga došlo do velike seobe seoskog stanovništva u grad i zapošljavanja u industrijskim i drugim urbanim zanimanjima. U istom razdoblju, ili u vrijeme industrijskog zamaha, druge su europske zemlje (Francuska, Njemačka, Nizozemska i dr.) razvijale dualnu ekonomiju koja znači respekt prema vrijednostima tradicionalnog i modernog gospodarstva.

Polarizacija gospodarstva u nas se od ranog početka očitovala u vidu razlika u razvijenosti pojedinih područja ukupnog nacionalnog prostora i u okviru pojedinih dijelova. Tada se smatralo da su te pojave trenutačne, pa se i politika regionalnog razvoja tog vremena pojavljuje većim dijelom kao restriktivna politika.

1. KRITIKA DOSADAŠNJEG REGIONALNOG KONCEPTA RAZVITKA HRVATSKE

Regionalna politika nekad je imala biljeg i izraz određene upravne i državne razdiobe u prostoru, kao oblik regionalnog zatvaranja – dezintegracije. U suvremenom svijetu, u kojem vlada sve veća upućenost jednih na druge, regionalizacija ima nov sadržaj i nove potrebe, ona teži otvaranju – integraciji. Svim suvremenim regionalnim pokretima zajednički je cilj da se razriješi problem ustrajnosti okupljanja privrednog razvoja u postojećim i rijetkim točkama. S raščlambom državnog prostora na veći broj regionalnih jedinica stvaraju se mogućnosti uspostavljanja drukčije i djelotvornije upravne i ekonomske organizacije, kao i veće efikasnosti državnog instrumentarija za provođenje globalne nacionalne politike razvitka.

Politika regionalnog razvitka u nas bila je izvedena iz teorije i prakse privrednog sistema. Njena se osnovna zamisao nalazila u traženju putova za ravnomjerniji razvoj svih dijelova nacionalnog prostora.

Političke prilike nakon II. svjetskog rata i stanje privrednih faktora razvoja u nas utjecali su na odabir prvog privrednog obrasca. Krenulo se s industrijalizacijom. Industrijalizacija je krenula iz onih mjesta gdje su postojale komparativne prednosti. Koncentracija industrijskog razvoja bila je neminovnost i garancija uspjeha. Zbog toga se industrijski, a potom i privredni, razvitak polarizirao u malom broju točaka.

Drugi paralelni proces, koji je u našoj privredi nastao, imao je također vidnog utjecaja na potenciranje polarizacijskih procesa u privredi. Naime, tradicionalna je ekonomija ustupila mjesto modernoj (industrijskoj) ekonomiji. Nije se poput mnogih zemalja u Europi razvio proces dualne ekonomije. Zbog toga je nastajao proces deagrarizacije i bijeg seoskog stanovništva u industrijska zanimanja. Polarizacija

ekonomije u veće gradove proizvela je mahom urbanizaciju deagrariziranog stanovništva i, uopće, seoskog stanovništva.

Takav oblik razvitka gospodarstva od samog je početka utjecao na razlike u razvijenosti pojedinih područja ukupnog nacionalnog prostora i u okviru pojedinih dijelova. Budući da se te pojave u samom početku nisu smatrale trajnom, već trenutačnom posljedicom, u nas se politika regionalnog razvitka pojavljivala najvećim dijelom kao restriktivna politika regionalnog razvitka.

Učinak polarizacije ekonomskog razvitka bio je prisutan u okviru republičke politike. Model i definicija regionalnog razvitka bio je utemeljen na upravno-teritorijalnom principu, po kojemu se provodila politika solidarnosti i pomoći u razvoju nedovoljno razvijenim upravno-teritorijalnim jedinicama. Model je počivao na obascu po kojemu su se izdvajala sredstva u centralni fond i njegovim posredstvom distribuirala prema onima koji su definirani kao nedovoljno razvijeni. Centralni fond bio je u stvari prekid između onih koji su sredstva davali i onih koji su sredstva primali, što je omogućilo slobodu trošenja sredstava i onemogućilo kontrolu. Bez obzira na to koliko su se sredstva koristila, jaz između razvijenih i nerazvijenih se produbljivao. Fond nije vodio računa o interesima davalaca, a tržišni principi u tom međuodnosu se nisu razvili, niti su se prema tom obrascu i mogli razviti.

Krizi politike regionalnog razvoja u nas prvenstveno su pridonijeli njeni nedorečeni institucionalni okviri, a potom i činjenica opće i rastuće privredne recesije. Hrvatska nije imala konzistentan model regionalnog sustava. Privredni teritorijalni sustav općenito nema jake veze s administrativnim sustavom, jer je ekonomski regionalni sustav integrativan, a administrativni regionalni sustav separativan. Pored toga, suvremeni su regionalni koncepti miješani i nisu samo ekonomski i ne trpe stroge upravne granice i nadležstva.

Svakako je najtemeljniji problem hrvatskog koncepta regionalnog razvitka bio to što je on počivao na problemu nezaposlenosti, odnosno nezaposlenost je činila osnovu institucionalne utemeljenosti regionalne politike razvitka. Odvajanjem "razvijenog" od "nerazvijenog" stvoreni su odjeliti sektori koje je karakterizirala disfunkcionalnost i diferencijalni rast, nasuprot funkcionalnoj povezanosti.

Konačno poistovjećivanje političkog i ekonomskog suvereniteta doprinijelo je sužavanju tržišnih ekonomskih kriterija i stvaranju neefikasnih ekonomskih jedinica preslikanih u nerazvijena područja. Tome je također (izvedeno iz prethodnog) doprinijela funkcija centralnog fonda, to jest funkcija financijske transakcije, i na toj osnovi stvorene autonomnosti i suverenosti u investicijskoj aktivnosti u nerazvijenim sredinama (Regionalni razvoj ..., 1980.).

Danas je taj sistem poticanja razvitka nerazvijenih područja (temeljen na obrascu administrativno-distributivne politike regionalnog razvitka) neodrživ. On pripada periodu dogovorne i zatvorene ekonomije. U uvjetima tržišne ekonomije traži se nova regionalna paradigma, temeljena na funkcionalnoj vezi subjekata razvoja, to jest na interakciji između tržišnih subjekata. Ta veza se, naravno, stimulira, čime politika regionalnog razvoja postaje sadržajnija, življa i efikasnija.

Regionalizacija u Hrvatskoj ima i svoju tradiciju – seže do u davna vremena formiranja hrvatske države. No i pored svih događaja u povijesti po kojima se Hrvatska komadala na dijelove s različitim upravama, regionalni sustav ostao je prepoznatljiv integrator nacionalnog prostora. Međutim, u razdoblju 1945.-1990. politika regionalnog razvoja, kao i regionalizacija teritorija Hrvatske, doživljavaju brojne i kontroverzne

obrate. Zapravo, radi se o fenomenima ekonomske i upravne regionalizacije, to jest o suprotstavljenim silama između centralizacije i disperzije u razvoju. Industrijalizacija je u Hrvatskoj, čak više nego drugdje, pridonijela polarizaciji ekonomije, stanovništva i ostalih razvojnih faktora.

Polarizacija je do te mjere ustrojila tijekomove proizvodnje, izmjene privredne strukture, tijekomove kapitala i funkcija i uspostavila samosvojnost da do danas nije promijenila svoja unutrašnja svojstva i kvantitativne proporcije. Polarizacija je bila negativan proces u praksi nacionalnog razvoja. Ona danas polako prerasta u policentrizam, ali je i dalje na velikoj distanci od disperzije. Polarizacija je djelovala na oblikovanje ukupne nacionalne ekonomije, a posebno ekonomije slabije razvijenih sredina.

Nasuprot polarizacijskim tijekovima kao spontanim procesima, pojavila se potreba uspostavljanja teritorijalne razvojne ravnoteže. Ta se potreba u prvim počecima oblikovala kao restriktivna politika regionalnog razvoja. Rađanje politike regionalnog razvoja u Hrvatskoj ne počiva na razlozima pozitivne, već negativne prakse u privrednom razvoju. Dakle, ona od samog početka nosi "nerazvijenost" kao element utemeljenja.

Regionalni razvoj u Hrvatskoj razvio je, međutim, i svoju pozitivnu tradiciju koja se ogleda u oblikovanju podjela rada u uravnoteženju privrednog razvoja i razvoja velike infrastrukture. U tom je smislu politika regionalnog razvoja pridonijela očuvanju tradicionalnih vrijednosti, uravnoteženju populacijskih tijekova i razvoju svojstava kontinentalne i obalske ekonomije. Manje se uspješno bitka vodila na planu sela i tradicionalnih ekonomskih aktivnosti jer je polarizacijska filozofija bila prisutna u velikim i malim sredinama.

Međutim, na polju regionalizacije u Hrvatskoj imali smo vrlo čudnih obrata. Za razumijevanje tog problema treba razlikovati "prirodni" regionalni sustav i "konvencionalni" regionalni sustav. U prirodne regionalne sustave svakako najviše spadaju teritorijalne podjele temeljene na geografskim, ekonomskim, etničkim i tradicijskim kriterijima. Validnost i postojanost tih podjela ovisi o stupnju ekonomske i kulturne razvijenosti i povijesnoj starosti tog sustava. U konvencionalne regionalne sustave u pravilu spadaju regionalne podjele prema političkim i upravnim kriterijima i sl. Takove podjele dijelom počivaju na kriterijima za prirodnu podjelu, a često i na suprotnim kriterijima.

Za razumijevanje problema vezanog uz razne pokušaje i promjene u regionalnom sustavu Hrvatske treba uočiti razlike između svojstava upravne i razvojne regionalizacije, kao što treba uočiti probleme poistovjećivanja ili nespretnog spajanja tih dviju regionalizacija. Naime, te dvije regionalizacije imaju različitu konstitutivu, uspostavljaju se s različitom svrhom i daju različite efekte.

U našoj su regionalnoj praksi te dvije regionalizacije nespretno spajane. Bazična je jedinica u svim spajanjima bila općina. Zbrajanjem općina dobivene su veće regionalne jedinice. Poznato je da je u nas razvijena formacija vlasti prema modelu država – općina, i da su zbog toga bili uzaludni svi pokušaji stvaranja intermedijalne institucije vlasti. U periodu centralizma na regionalnu vlast gledalo se kao na oblike političke moći, a na regionalizam kao oblik regionalnog zatvaranja. U periodu decentralizacije gledalo se na regionalnu upravu kao na oblik preuzimanja nadležstva općina i time slabljenje pozicija lokalnih uprava. U prvom je slučaju regionalizacija bila

u funkciji republike, a u drugom u funkciji općina. U oba je slučaja regionalna uprava bila smetnja jer je definirana kao ovlašteni posrednik između republike i općina.

Regionalni je sustav Hrvatske bio linearan, to jest sve su regionalne jedinice u Hrvatskoj imale iste nadležnosti i trpjele su iste promjene. To jest, na isti način kao što je općinski sistem ustrojen linearno (pa u istu definiciju ulazi općina Lastovo i Split), tako je i sistem zajednica općina građen kao sistem linearnih jedinica (u istoj definiciji nalazile su se ZO Split i ZO Gospić). Zbog linearnosti su stavljene van sustava makroregionalne jedinice, kao jedini povijesni, prirodni i racionalni regionalni ustroj u Hrvatskoj. Linearnost regionalnog sustava Hrvatske po sebi je bila osnovica za skretanje politike regionalnog razvoja prema politici razvoja nedovoljno razvijenih područja i podjeli Hrvatske na razvijene i nerazvijene zajednice općina i općine. Time su pogrešan institucionalni okvir regionalnog sustava i recesija u privrednom razvoju zamijenili izvornu funkciju politike regionalnog razvoja s politikom razvoja nerazvijenih područja. Bijeg od prirodne regionalizacije prema konvencionalnoj (političkoj) pridonio je čestim promjenama kao i razvodnjavanju funkcija regije u vođenju politike regionalnog razvoja (Šimunović, I., 1988.).

2. POGREŠAN IZBOR RAZVOJNOG MODELA

Proces industrijalizacije u Europi od samog početka bio je usmjeren i mirnijeg dinamičkog tijeka. To je vrijeme kada se davala jednaka važnost industriji kao i poljoprivredi (Njemačka i Francuska). S tog se gledišta u tom vremenu preferirao koncept dualne ekonomije. Prednosti su tog koncepta u očuvanju polistrukturne privrede i u njezinoj modernizaciji, a ne u isključivom protežiranju razvoja industrije kao najprivlačnijeg privrednog sektora.

U vremenu nakon II. svjetskog rata proces industrijalizacije u nas definirao se kao temeljni pravac i "koncept razvoja", a deagrarizacija kao oblik oslobođenja viška poljoprivrednog stanovništva. Ono što je u tom konceptu trebalo biti realno i "moderno" nije bilo ustrojeno od strane društva, pa je ubrzo izbila na površinu snaga entropičnosti tog procesa. Atraktivnija i unosnija industrija oslabila je značenje, inače ekonomski osjetljive poljoprivrede, pa je uslijed naglog propadanja poljoprivrede dualna ekonomija (klasičnog tipa) bila samo kratki prijelazni period (1948.-1970.) u privrednom razvoju obalnog područja. Dominacija poljoprivrede u kratkom je vremenu zamijenjena industrijskom dominacijom (Šimunović, I., 1986.).

Industrijalizacija se nije odvijala prema lokacijsko-ekonomskim kriterijima, već prvenstveno prema socijalnim kriterijima, to jest razmještala se i "dijelila" kao određeni oblik promocije suvremenog razvoja i prava na suvremene tekovine razvoja. U onom razdoblju, u kojem se uspješno održavao sistem zatvorene ekonomije, industrija tog tipa nesumnjivo je proizvela velik učinak i napredak u mnogim krajevima. Međutim, postupnim otvaranjem privrede prema svijetu više su dolazile do izražaja prednosti i mane "distribuirane" industrije. Zanimarivanje prostornog (lokacijskog) faktora u razmještaju industrije iz prvog perioda otkrilo je svoju cijenu i poučak za novu generaciju industrije, u kojoj su se više afirmirali ekonomsko-prostorni kriteriji smještaja.

Drugi se problem takvog tipa industrijalizacije očitovao u novije vrijeme kada se prešlo iz tipa urbane na tip regionalne industrijalizacije. Naime, suočeni s problemom pretjeranog iseljavanja stanovništva iz sela i useljavanja u gradove, otvorio se proces seljenja industrije iz gradova u selo. Taj oblik industrijalizacije sela nije bio bolji od

prethodnog procesa, pa je urodio jednako tako negativnim učincima u razvoju i razmještaju industrije.

Vjera u "moć" industrije bila je pogrešno sazdana, jer joj se pridijevala isključiva moć u izvođenju ekonomskog preporoda. Protagonisti teorije "polurasta" uvijek su naglašavali da je moć industrije u snazi stvaranja uvjeta za vlastitu reprodukciju i u rađanju drugih aktivnosti, bez kojih ni sama nije uspješna na duži rok. Taj potonji element procesa industrijalizacije bio je u cijelosti zanemaren u našoj razvojnoj politici.

Najveća negativna posljedica tako vođenog procesa industrijalizacije ili njegove spontanosti jest u zapuštanju tradicionalne ekonomije koja je na svom prostoru imala prirodne uvjete, naslijeđenu umješnost i radnu sklonost. Period industrijske dominacije nosi u sebi sve elemente monostrukturne ekonomije, to jest jaku osjetljivost na krize i, uopće, na poremećaje na tržištu.

Novije doba razvoja ekonomije (nakon 1980. godine) karakteristično je po razvoju procesa tercijarizacije. Podstrek razvoju procesa tercijarizacije ekonomije dale su privredne aktivnosti: turizam, promet i trgovina. Općenito se smatra da je turizam glavni pokretač toga procesa. Industrija je još uvijek vodeća privredna grana i prema mnogim istraživanjima ona će i u budućnosti još dugo ostati važan faktor privrednog razvoja. Proces tercijarizacije, koji se pojavljuje naročito na obalnom području, ne pojavljuje se s istim intenzitetom, s jednakom važnošću na cijelom prostoru. On se očituje generalno na cijelom obalnom području kao odraz prirodne snage funkcije obalne ekonomije. Međutim, u gradskim područjima i dalje ostaje kao nužan koncept i dugoročna potreba tih područja polistrukturna ekonomija s naglašenim značenjem industrije. Proces tercijarizacije se kao pravac razvoja u čistom obliku prvenstveno javlja na priobalju, izvan velikih gradova i na otocima gdje za to postoje prirodni uvjeti.

3. ISKUSTVA JEDNOG ISTRAŽIVANJA OBALNIH REGIJA HRVATSKE

Nekad, u dalekoj prošlosti, na obalnom području Jadrana život i rad bili su usko vezani uz seosko gospodarstvo. Ta su gospodarstva bila rasuta u prostoru gdje su prirodni uvjeti bili pogodni za zasnivanje životne i radne zajednice. Posvudašnja razvedenost ekonomije u prostoru bila je više slika zagorskih i otočkih područja, a u priobalju, više od toga, život i rad bio je vezan uz gradove i gradiće. U tim su gradovima bile pretežno razvijene prometne i trgovinske djelatnosti.

U XX. stoljeću dolazi do drastičnog preokreta u gospodarstvu i u prostoru. Pojavile su se moderne privredne djelatnosti, kojima se nije mogla suprotstaviti zaostala seoska ekonomija. Seosko stanovništvo nije više moglo živjeti od produkata koje mu je davala poljoprivreda, pa je bilo prisiljeno napuštati selo i seoska gospodarstva. Prvo masovno napuštanje sela bilo je pokrenuto bijedom. Drugi val napuštanja sela potaknut je industrijalizacijom gradova, neposredno nakon II. svjetskog rata.

Razmještaj privrede u prostoru doživljavao je stalne promjene. Te su se promjene u vremenu stalno obnavljale, ali uvijek u novim okolnostima i s novim sadržajima. Na obalnom području najistaknutije su promjene na relaciji obala-zaleđe, te obala-otoci. Tom prostornom socio-ekonomskom fenomenu u dosadašnjim se istraživanjima nije davalo dovoljno važnosti. Prirodni i ljudski faktori na tim pojasevima obalnog područja nisu se u prošlosti dovoljno valorizirali, ili ne u jedinstvenom razvojnom konceptu, pa je došlo do različitih uspjeha u razvoju tih područja, odnosno do razvojne neravnoteže.

Neravnoteža u razvoju tih područja potstakla je određena socijalna strujanja na tim prostornim relacijama, koja su se sve više oblikovala kao neka negativna pojava tih odnosa. U nerazvijenim sredinama ti procesi imaju smjer gibanja stanovništva iz zaostalijih područja (zaobalje i otoci) prema razvijenijim sredinama (priobalje). U sredinama u kojima se vrše određeni napori za revitalizacijom razvoja u slabije razvijenim područjima, ovi se procesi, u zavisnosti od kvalitete tih mjera, više ili manje smiruju. Neke primjere tih akcija možemo naći u nekim zemljama Mediterana, kao što su pokušaji stvaranja određenih razvojnih "džepova" u zaobalnim dijelovima Tunisa te stvaranja jako atraktivnih radionica i industrija u "drugom paralelnom" pojasu s obalom na otoku Cipru itd. U razvijenim sredinama, kao što su obalno područje Francuske i obalna područja srednje i sjeverne Italije, nalazimo uravnoteženi odnos priobalja i zaobalnih područja i redovita strujanja koja imaju karakter tržišne cirkulacije ljudi i dobara. U odnosu na ta dva ekstremna slučaja nerazvijenih i razvijenih područja, nalazimo dva posve različita tipa uspostavljanja ravnoteže tih odnosa u prostoru. U svakom slučaju, to jest u nerazvijenoj i razvijenoj sredini, ravnoteža se uspostavlja onda kada se izjednače uvjeti življenja. Za prvi slučaj to znači preseljavanje stanovništva iz razvijenih u nerazvijene sredine, a za drugi slučaj preseljavanje kapitala iz razvijenih u nerazvijena područja. U prvom slučaju stvara se prividna ravnoteža. Ta "prividna" ravnoteža, koja nastaje kada se nerazvijeno područje isprazni ispod tolerantne gustoće života u prostoru, otkriva i drugi oblik neravnoteže koji se obilježava kao prostorna neravnoteža. Na prostornim relacijama obalnog područja socio-ekonomska i prostorna neravnoteža usko se prate. Socio-ekonomsku neravnotežu karakteriziraju različiti dosezi u ekonomskom i socijalnom razvoju pojedinih područja, a prostornu neravnotežu karakteriziraju različite opterećenosti prirodnih sistema. Prema tome, socio-ekonomska ravnoteža direktno uzrokuje prostornu ravnotežu i umnožava posljedice za razvoj ukupnog prostora.

Sliku neravnoteže na obalnom području Hrvatske možemo donekle predočiti primjerom stanja u privrednoj razvijenosti pojedinih dijelova tog područja te, dosljedno tome, i stanja gustoće stanovništva i privrede u prostoru. Razvojni tijekovi na pojedinim dijelovima obalnog područja različito su se odvijali. Osvremenjivanje privrede i njezine strukture najbrže je išlo u priobalnom području, zahvaljujući ekonomskoj i socijalnoj snazi priobalnih gradova, zatim na otocima, zahvaljujući turističkom trendu, a najslabije u zaleđu, gdje se još uvijek traže pravi putovi privrednog razvoja.

Zbog činjenice da je suvremeni razvoj obalnog područja najviše pogodovao priobalnom i otočnom području, došlo je na tim područjima do izvjesnog izravnjavanja nivoa razvijenosti. U zaobalnom području razvoj kasni, pa je nivo razvijenosti dvostruko niži od nivoa razvijenosti u ostalim obalnim područjima. Sadašnje stanje nosi u sebi i izvjesnih ostataka prošlosti, to jest iz vremena kada je otočno stanovništvo zbog propasti vinogradarstva velikim dijelom iselilo i kada je na isti način iselilo zaobalno stanovništvo. Sada imamo niži stupanj ekonomske od prostorne neravnoteže.

Praćenje socio-ekonomskih tijekova na relaciji obala-otoci ostavlja dojam da se ekonomska neravnoteža relativno brže ispravlja od socijalne, a obje mnogo brže od prostorne neravnoteže. Međutim, na relaciji priobalje-zaobalje socio-ekonomski odnosi još uvijek imaju negativan predznak, jer se ekonomske prilike u zaobalju sporo popravljaju, a socijalne prilike k tome trajno zaostaju. Posljedice socio-ekonomske i prostorne neravnoteže mogu se donekle predočiti primjerom: stanovništvo zaobalja se stalno iseljava ili prema priobalju ili izvan obalnog područja. Najviše se iseljavaju stanovnici iz brdskih i malih naselja. Napuštaju se mnoge tradicionalne djelatnosti, a

među njima i one koje bi danas trebale biti ekonomski vrlo atraktivne (stočarstvo). Zapušta se stari obrt i gasi poljoprivredno znanje. Vijekovima obrađivana područja prepuštaju se divljanju prirode, nastupa rekonverzija prirodnog pokrova i tla. Na priobalju, kamo se seli dio zaobalnog stanovništva, povećavaju se ekonomske i demografske gustoće, nerazumno se opterećuju prirodni sistemi (voda, zrak, tlo), neracionalno se troše poljoprivredne površine za druge namjene, urbanizacija uzima maha duž čitave obale, stvarajući određeni oblik urbano-ruralnog kontinuuma, danomice se povećava ekološka napetost i nastaju mnoge nove situacije koje se teško uspješno usmjeravaju, pa je opći dojam da se priobalje razvija brže, ali s mnogo negativnih posljedica. Stvara se određena disekonomičnost u privredi i u prostoru.

Od početka ovog stoljeća, otkad su se zapravo počele stvarati razlike u nivou razvijenosti, odnosno otkad se počeo razvijati proces socio-ekonomske i prostorne neravnoteže, pa do danas, sve su se razvojne tekovine ponajprije pojavile na priobalnom pojasu, gdje su inače uvjeti bili najpovoljniji za njihov smještaj, a tek onda su se polagano širile i na druge obalne pojaseve. Takav tijek kretanja pogodovao je stvaranju razvojne neravnoteže i presudno je utjecao na sadašnje stanje razmjesta proizvodnih snaga u prostoru. Danas u ukupnom ostvarenom narodnom dohotku obalnog područja otočno područje sudjeluje s 5,8%, zaobalje s 11,7%, a na priobalnom području nalazi se 82,5% ostvarenog narodnog dohotka, što ni izdaleka ne odgovara proporcijama prirodnog bogatstva u tim područjima.

Gotovo su u istim proporcijama razmještene privredne djelatnosti, to jest smještene su u najvećem dijelu na uskom priobalnom pojasu. Međutim, ako isključimo privredu 6 najvećih priobalnih gradova, tada se slika razmjesta privrede u obalnim pojasevima bitno mijenja, to jest stječe se dojam izvjesne prostorne ujednačenosti i njene razvedenosti u mnoštvo malih naseljskih jedinica.

Upravo ta činjenica da se razmjestaj privrede promatra globalno, a ne lokacijski, utječe na stvaranje krive slike stanja. Zbog toga je izrađena jedna dodatna prostorna analiza, koja pokušava ukazati na tendencije polarizacije privrede u pojedinim točkama u prostoru. S obzirom na to, grupirane su općine obalnog područja u pet skupina a prema kriteriju veličine ostvarenog narodnog dohotka ukupne privrede i pojedinih privrednih djelatnosti. Obradujući uzorke tih skupina, uočeno je da sve općine koje imaju narodni dohodak s preko 30.000 milijuna dinara, imaju grad u kojem je smješteno preko 50% tog ostvarenog dohotka. Nadalje je uočeno da u općinama s preko 30.000 milijuna narodnog dohotka dominira gradska ekonomija i takozvane gradotvorne djelatnosti, kao što su industrija, trgovina i promet. Nasuprot tome, u drugim skupinama, a naročito onim s ostvarenim narodnim dohotkom od 15.000-30.000 dinara (u kojima se slabo osjeća utjecaj gradske ekonomije), prisutne su privredne djelatnosti trgovina i ugostiteljstvo s preko 50% ostvarenog dohotka. U općinama u kojima se ostvaruje manje od 15.000 milijuna narodnog dohotka nalazimo vrlo različitu privrednu strukturu, to jest u otočnim i većem dijelu priobalnih općina dominiraju trgovina i ugostiteljstvo, a u zaobalnim općinama poljoprivreda i industrija (ovisno o tome koliko je određena zaobalna općina razvijena).

Na osnovu tablice (na slijedećoj stranici) i geografije obalnog prostora možemo vrlo lako prepoznati uobičajenu sliku urbo-regionalnog privrednog sistema hijerarhijskog tipa. Naime, u citiranoj tablici vidimo da se od ukupnog ostvarenog dohotka obalnog područja 37,5 % nalazi u dvije najveće općine, zatim 13,6 u dvije općine slijedeće po veličini i tako dalje, sve do početne skupine u kojoj se nalazi 35 općina koje su ostvarile zajedno svega 27,9% narodnog dohotka.

Udio pojedine skupine općina u ukupnom ostvarenom dohotku prema privrednim oblastima

Skupina općina prema ostvarenom dohotku u mil. din.(1986.)	Ukupno	Industrija	Poljoprivr.	Trgovina, ugostit.	Ostalo
do 15000 (35)	27.9	24.3	64.9	30.3	21.5
15001 - 30000 (5)	10.3	7.3	10.5	17.2	6.3
30001 - 50000 (2)	10.7	7.9	7.4	14.2	9.9
50001 - 100000 (2)	13.6	16.7	9.5	11.9	12.8
100001 i više (2)	37.5	43.8	9.7	26.4	49.5
Ukupno	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Prvi zaključak, koji se nameće iz tog pregleda, jest da je privreda izrazito polarizirana u malom broju točaka u prostoru i da je u tim točkama polistrukturirana. Drugi zaključak, koji se dosljedno tome nameće, jest da je u drugim točkama u prostoru privreda usitnjena i monostrukturno usmjerena, što je čini ovisnom i vezanom uz regionalne i privredne polove razvoja.

Dvije najveće općine na obalnom području Hrvatske su općine Split i Rijeka, prema regionalnoj definiciji centri priobalnih makroregija. Dvije slijedeće po veličini su također gradske općine Zadar i Pula, koje su prema istoj regionalnoj definiciji regionalna središta, zatim općine Šibenik i Dubrovnik, kao subregionalna središta, i tako dalje -- dolazimo na kraju toga niza do nivoa malih općina. S gledišta geografije prostora, ova su razvojna središta dobro i ritmički razmještena duž obalnog područja i smještena gotovo geometrijski u središtu regionalnih gravitacijskih područja, tvoreći bipolarni funkcionalni sistem obalnog područja gotovo jednake važnosti, ali različite strukture. Prednosti su ovog nodalno-funkcionalnog sistema u tome što se stvara određeni oblik vrlo racionalne podjele rada i funkcija koji bitno ublažava prethodno stečenu sliku o izrazito privrednoj polarizaciji na obalnom području.

Nodalno-funkcionalni sistem organizacije privrede u prostoru ima na ovom području jako dugu tradiciju i navike stanovništva, te bi bilo pogrešno taj isti model zanemariti i neafirmirati kao svojevrsni koncept razvoja u prostoru.

Nakon dugog razdoblja agrarne ekonomije i pola vijeka industrijske dominacije nastupa vrijeme razvoja uslužnih djelatnosti. Za razliku od prethodnih privrednih razdoblja obalnog područja Hrvatske, kada je privredna struktura bila homogena, bar što se tiče vodeće privredne grane, danas, na pragu privrednog osuvremenjavanja (kroz razvoj tercijarnih djelatnosti), imamo vrlo heterogenu privrednu strukturu. Opće je ekonomsko načelo da se proces tercijarizacije pojavljuje ili na višem stupnju privrednog razvoja ili kao lokalni proces nacionalnog usmjerenja. Proces tercijarizacije obalne ekonomije u nas ne pojavljuje se niti na višem stupnju privrednog razvoja niti kao nacionalno usmjereni proces. Zbog toga su njegova svojstva bitno različita od onih uobičajenih tipova tog procesa koje nalazimo u drugim normalnim prilikama.

Proces tercijarizacije obalnog područja Hrvatske pojavio se u nas u onom trenutku kada su sazreli uvjeti za razvoj turizma na našoj obali. S turističkom privredom uzastopno se razvijao promet, privredna infrastruktura i trgovina. Međutim, turistički se razvoj nije pojavio svugdje na obali i s jednakim intenzitetom. Mnoga područja i danas,

mada bogata turističkim prirodnim valerima, nisu prihvatila turističku privredu kao vlastiti pravac razvoja, držeći da je moć industrije postojanija i ekonomski dugoročnija. Gradska područja, a posebno regionalna središta na koja su bila naslonjena sva regionalna područja raznolike privredne strukture, trebala su zadržati koncept miješane privredne strukture kako bi odgovorila na regionalne potrebe i u svom razvoju imala postojaniji razvojni tijek. Iz tog se razloga u pojedinim točkama obalnog područja zadržala privreda složenog sustava, a u pojedinim područjima i vrlo tradicionalne strukture. U proces tercijarizacije privrede uglavnom su ušla ona područja koja su za to imala prirodne podobnosti i koja inače nisu imala drugog izlaza iz nerazvijenosti. Za razliku od primarnih i sekundarnih djelatnosti, koje su prema svojoj djelatnoj konstitutivi relativno samostalne djelatnosti, tercijarne su djelatnosti nesamostalne i pripadaju određenoj djelatnoj skupini s kojima čine određeni privredni kompleks. Turizam se na obalnom području nije mogao pojaviti kao jedina djelatnost, kao zasebni pravac razvoja ili "polurasta". On se doista pojavio u već formiranoj privrednoj strukturi. Pojava turizma u privredi obalnog područja dio je opće nacionalne orijentacije na tu djelatnost, a dio politike razvoja slabo razvijenih priobalnih i otočkih općina. Međutim, nijedan od slučajeva u kojem se pojavljuje turizam nije pogodio njegovu kvalitetnom razvoju, ili razvoju turizma kao dijela cjelovitog turističkog kompleksa, jer se pojavljuje u slabo razvijenom nacionalnom prostoru i bez cjelovite nacionalne podrške.

Proces tercijarizacije na obalnom području danas sve više postaje nacionalni koncept razvoja, oblikovan ne samo prema turizmu, nego i prema pomorstvu, trgovini i brojnim drugim uslužnim djelatnostima. Djelatnosti tercijarnog sektora zauzimaju nove obalne prostore, osiguravajući na taj način uvjete za dugoročnu razvojnu reprodukciju.

Industrija i građevinarstvo su u XX. stoljeću, prema općoj definiciji tog vremena, djelatnosti preporoda i prosperiteta. S industrijom se na obalnom području zaustavio jedan od najtragičnijih populacijskih procesa u povijesti ovog područja. Industrija, po svojoj prisutnosti u privrednoj strukturi obalnog područja, još uvijek predstavlja vodeću granu i definiciju privrednog razvoja. Protagonisti industrijskog razvoja još i danas više preferiraju industrijsku koncentraciju od industrijske disperzije. Budući da je u nas industrija bila vrlo jaki instrument društva za poticanje razvoja nerazvijenih područja, ona se pojavljuje u jako disperziranom stanju, pa čak i tamo gdje nisu postojali ni osnovni ekonomski uvjeti za njezin smještaj (kvalitetna radna snaga, transport, sirovine i drugo). Uspješniji dio industrijskog razvoja nalazimo u većim regionalnim središtima, gdje je ona razvila čitav kompleks pratećih djelatnosti – od privredne infrastrukture, tercijarnih usluga, do suprastrukture i industrijskog miljea.

Industrija manjih središta i sela nastala je pod utjecajem pretežno izvanjskih faktora (Fond za razvoj nerazvijenih i sl.). Jedan od najvećih problema industrije obalnog područja jest u njezinoj individualnosti i odvojenosti urbane i regionalne industrije. Na primjer, rijedak je slučaj tehnološke ili neke druge povezanosti industrije regije i industrije regionalnog središta. Industrija je obalnog područja osnovni "pogon" privrednog razvoja, gledano u globalu, ali zbog svoje individualnosti, tehnološke, proizvodne i tržišne odvojenosti, ona je na mnogim mjestima ekonomski problematična.

Često se govori da razvoj obalnog područja ima samo dvije alternative: razvoj na osnovi nacionalnog koncepta ili razvoj obalnog područja kao prostora s vlastitim, samostalnim konceptom. To zapravo i nisu alternative, već pogrešno mišljenje. Obalno područje, s obzirom na svoj geografski položaj, prirodne datosti i pripadnost ukupnoj nacionalnoj prostornoj i razvojnoj konstelaciji, može samo na jedan način pružiti najbolje razvojne efekte. Svi drugi načini su borba za egzistenciju na nižoj razini. S tog

se gledišta može reći da je postojeće stanje u privredi obalnog područja odraz nacionalne nebrige i odsustva koncepta razvoja obalnog područja, što se odražava na problematičnom razvoju procesa tercijarizacije privrede, na konfliktima koje izaziva nacionalno protežirana industrija i nacionalno protežirana turistička privreda, na konfliktima između energetske potrošnje i potencijalnih energetskih izvorišta, na stanju prometne infrastrukture i drugih elemenata privrede i društva te na standard stanovništva i životne sredine.

Privredna usmjerenost obalnog područja zapravo je "trenutna" slika dugoročnog procesa privredne prestrukturacije, kojom se željelo upozoriti na aktualne probleme koji utječu na oblikovanje tog procesa. Na toj metodskoj osnovi izvedeni presjeci stanja osiguravaju jedan mali dio znanstvene osnove koji je potreban u aktivnom usmjeravanju razvoja, a posebno u području prostorne ekonomije, koja na taj način i kroz te procese prati stanje i pridonosi razvoju i valorizaciji prostornog faktora u ekonomiji obalnog područja.

4. ZAŠTO SE U NAS STRAHUJE OD REGIONALIZMA

Prvo je pitanje: Gdje su korijeni straha i otpora prema regionalizmu u nas? Bez dubljeg ulaženja u povijest i problem može se reći da je veći dio hrvatske povijesti bio povezan s drugima i da je jednim dijelom povijesti Hrvatska imala u različitim dijelovima različite gospodare. Strah od dioba kojima su pribjegavale tuđinske i nenarodne uprave na hrvatskom nacionalnom biću realan je i danas jednako kao i prije, jer se model odnosa prema hrvatskom biću nije promijenio. Strah od regionalizma je posebno jak zato što su tuđinske uprave na nacionalnom hrvatskom teritoriju razvijale ideje autonomastva, kao produžene korijene stranog nacionalnog bića. Sve te diobe, prisutne u povijesti, i danas su realne.

Drugo je pitanje: Zbog čega se toliko s jedne strane ističe, a s druge strane niječe regionalizam u Hrvatskoj? To pitanje treba smjestiti u kontekst suvremenih zbivanja u raspadu Jugoslavije. U tom kontekstu zbivanja u Hrvatskoj imaju po svim obilježjima društvenih promjena karakter povijesnih promjena. Obilježje je svake nove države da započne s jakom centralizacijom vlasti. Drugim riječima, Hrvatska je do te mjere zaokupljena uspostavljanjem države da nije u stanju s jednakom pažnjom raditi i na drugim poljima koja eventualno mogu pričekati. U tom smislu regionalizam vjerojatno znači pomutnju, pa čak i strah od mogućeg rasipanja snaga. Nasuprot tome, kod mnogih se javlja strah od mogućeg trajnijeg centralizma, koji se pamti po mnogočemu negativnom. Centralizam je "očaravajući" sistem koji ponese nositelje vlasti. Centralizam je po svojoj naravi najuspješniji sistem na kratki rok. Njemu se gotovo uvijek pribjegava, a posebno u prevratu i neposredno nakon njega. Centralizam, pa makar i ne bio formalno proklamiran kao državni ustroj, može se prepoznati po koncentraciji kapitala i prometa, po centralizaciji ekonomsko-političkih odluka ili pak fizičkih ili financijskih sredstava za njihovo provođenje. Bez obzira na sve modalitete, centralizam uvijek znači koncentraciju nekih djelatnosti u državnom centru. Regije se na taj način provincijaliziraju i rađaju se sve veće razlike između državne periferije i centra. S obzirom na to da su određeni modaliteti centralizma na djelu u Hrvatskoj, pojavljuju se određene regionalističke tenzije kao oporba i stvarni razlog.

5. TRADICIJA REGIONALNOG KONCEPTA U HRVATSKOJ

Prvi geografski prikaz cjeline državnog prostora dao je A. Malik, a on se zasniva na primarnoj razdiobi na primorski, panonski i planinski prostor sa sekundarnom diferencijacijom na 13 prostornih jedinica. Sličnu podjelu učinio je antropogeograf I. Rubić. U novije vrijeme geograf V. Rogić podijelio je Hrvatsku na fizionomskom načelu na 4 makroregije: mediteransku, planinsku, zapadnopanonsku i istočnopanonsku. Prema funkcionalnom načelu, prvu podjelu Hrvatske učinio je geograf S. Ilešić. Prema njegovom se mišljenju Hrvatska dijeli na 4 makroregije. Sličnu podjelu prema istom načelu učinio je mnogo kasnije V. Rogić, također s podjelom Hrvatske na 4 makroregije (Rogić, V., 1961.).

Nezaobilazan je rad B. Kubovića koji je prvi izvršio ekonomsku regionalizaciju Jugoslavije. Prema njegovu se mišljenju Hrvatska dijeli na 8 regija od kojih neke prelaze republičke granice. Često se spominje regionalizacija Hrvatske koja je izrađena u Republičkom zavodu za planiranje SRH, najprije 1965. godine, a potom je obnovljena 1975. godine. Ta je regionalizacija počivala na kombiniranoj metodi s ekonomskim, geografskim, političkim i demografskim elementima. Svođenje regionalizacije Hrvatske u "političke vode" bez znanstvene podloge izazivalo je često polemike koje su konačno značile institucionaliziranje regionalnog sustava kao političkog sustava i obezvređivanje sustava koji je dugi niz desetljeća i kroz dugu našu povijest funkcionirao kao ekonomski, kulturni i geografski sustav.

Hrvatska ima dugu regionalnu tradiciju. Povijesne su prilike često rezultirale pripajanjem dijelova Hrvatske raznim tuđinskim upravama, što je danas prepoznatljivo u ostacima različitih europskih kultura u govoru, umjetnosti, književnosti, gradogradnji, agrikulturi i ekonomiji uopće. Geografija prostora bitno je utjecala na stvaranje ekonomskog miljea pojedinog regionalnog područja Hrvatske, što danas prepoznajemo kao ekonomsku kulturu u agraru Slavonije, u pomorskoj ekonomiji priobalja i dr. Regionalna stvarnost Hrvatske zarana je utjecala na formiranje podjele rada u Hrvatskoj. Ta je podjela rada kroz dugu povijest bila u svojoj supstanci komplementarna i bogata sastava. Regionalna ekonomija Hrvatske jedan je od najvećih prirodnih darova, nasljedstvo visoke cijene, bogatstvo, komparativna prednost, razvojna podloga, razvojni koncept mimo kojeg ne postoji alternativa drukčijeg razvojnog sustava, ni razvojni uspjeh.

No i pored toga suvremena ekonomska politika, isuviše opterećena sistemom teritorijalne podjele vlasti, taj najvažniji i prirodni koncept razvoja Hrvatske zanemaruje, mijenja i pogrešno usmjerava. Zbog toga nastaju sve češći problemi u razvojnoj praksi. Ti problemi poražavajuće djeluju na regionalnu ekonomsku strukturu, na zemljišnu politiku, na odnos prema prostoru, na ekologiju itd., te se zbog toga u težnji prema nekom jeftinom i brzom rješenju unificira razvojni koncept, razvojna politika i strategija razvoja. Ide se čak i do te granice da se regionalne specifičnosti potiru i pribjegava se nekom centripetalnom konceptu privrednog razvoja Hrvatske, s jedne strane, i vrlo disperziranom konceptu političke organizacije zatvorenih, raznorodnih i međusobno loše povezanih općinskih ekonomija, s druge strane. Ova dva posljednja koncepta u poslijeratnom razvoju nikad nisu došla u pitanje, dok je koncept regionalnog razvoja često smjenjivan, pa čak i nazivan opasnim pokušajem regionalnog ekonomskog zatvaranja u Hrvatskoj.

Najveća pogreška u regionalnoj povijesti Hrvatske jest u politizaciji regionalnog sustava Hrvatske, to jest u težnji da regionalizacija proizlazi iz razvojnog zahtjeva

općine, a ne iz razvojnog koncepta Hrvatske kao cjeline. Ako se polazi od zahtjeva općine, tada dominiraju vrlo prizemni i prolazni kriteriji koji često utječu na stvaranje neprirodnih i pogrešnih regija, s linearnim položajem u sistemu. Ako se pak polazi od zahtjeva Hrvatske kao cjeline, tada prvenstveno vladaju prirodni kriteriji koji osiguravaju da se putem regionalnog sustava realiziraju programi cjeline, uz respektiranje specifičnosti pojedinih regija. Na toj osnovi dalje razrađeni regionalni sustav ne može biti linearan, već hijerarhičan – u pozitivnom značenju tog pojma.

U pisanim raspravama o makroregionalnoj podjeli Hrvatske ne nalazimo bitno dukčijih mišljenja. Možda su sporne granice makroregija, a to je za naša gledanja na regionalni koncept razvoja sporedna stvar. Veća su razmimoilaženja kada se ulazi na manje dijelove u pogledu makroregija. Prije često spominjani problem urbane distribucije, u kojoj nedostaju gradovi srednje veličine, te problem nedovoljne zrelosti pojedinih gradova razlozi su što ne postoje zadovoljavajuće regionalne podjele unutar makroregije Hrvatske. Osim toga, podjela Hrvatske na makroregije je prirodna, ekonomska, socijalna i s dugim povijesnim kontinuitetom, te je kao takva vrlo stabilna i teško promjenjiva. Podjele u makroregijama su podložne promjenama, pogotovo ako se želi uspostaviti hijerarhijski sustav, jer često je slučaj da su gradovi kao centralna žarišta tih regionalnih cjelina i podcjelina, iako približno jednake veličine, vrlo različitog nivoa zrelosti i centraliteta.

6. MIT O MEDITERANU I EUROPI

Jadransko je more najdublje zasječeni zaljev Sredozemnog mora u europsko kopno na mjesto gdje se susreću Alpsko i Dinarsko gorje. To je jedan od najpogodnijih prirodnih prolaza iz Mediterana u srednjoeuropski prostor i do Baltičkog mora. Od najranijih je vremena taj prolaz bio poznat kao važan prometni put. U srednjem vijeku ekonomski prosperitet Venecije i drugih jadranskih gradova počivao je, pored ostalih, i na toj prirodnoj prednosti. U vrijeme vladavine Beča i Pešte Jadransko je more korišteno kao jaki prometni put i važno strateško područje. Novija povijest obale Jadrana vezana je uz suvremenu valorizaciju toga prostora. Suvremeno značenje toga prostora počiva na definiciji da je obalno područje važno "ekonomsko dobro" na kojem je moguće izgraditi modernu obalnu ekonomiju vrlo složene i bogate djelatne strukture.

Jadransko obalno područje Hrvatske nalazi se na spoju važnih kontinentalnih i perikontinentalnih okosnica razvoja koje slijede meridijanski i paralelski pravac pružanja. Za uključivanje Hrvatske u međunarodne tijekove prvenstveno je važan položaj jadranske obale uz rub srednjoeuropske okosnice razvoja, zatim položaj -- na dohvat perimediteranske okosnice razvoja Europe, koja slijedi prirodne prednosti padsko-panonskog prostranstva i koja se nastavlja zapadno prema ronskoj, a istočno prema dunavskoj okosnici razvoja. Na taj se način cijeli hrvatski prostor, kao i njegovo obalno područje, nalazi u definiranoj i povijesno ustaljenoj prostorno-ekonomskoj konstelaciji Europe.

Europski prostor, kao najgušće naseljeni prostor svijeta, s najvećom gustoćom ekonomskih, prometnih i kulturnih vrijednosti, postaje do te mjere ustrojen da sve više funkcionira kao jedinstvena cjelina. Zbog te složenosti život je u tom prostoru reguliran mnoštvom međudržavnih konvencija. Prostor i uvjeti života u Europi ne mogu se više slobodno i nezavisno uređivati a da se posljedice ne osjete na prostranstvu većeg broja država.

Sve te činjenice upozoravaju na novi civilizacijski "kodeks" razvoja Europe, koji zbog složenosti života u tom prostoru stoji iznad svih povijesnih, ekonomskih, religijskih, nacionalnih, političkih i kulturnih razlika.

Hrvatska se po mnogočemu nalazi na periferiji europskih i sredozemnih zbivanja, ali zbog svojega prostorno-geografskog položaja ostaje uvijek u području europskog i sredozemnog interesa. Obalno područje bilo je u povijesti, i bez obzira na povremene prekide, dio obalne i kontinentalne europske ekonomije. Ta povijesna činjenica i danas upozorava da se obalno područje kao trajna prirodna vrijednost može uvijek uspješno koristiti kao spona s europskom i sredozemnom ekonomijom.

Nakon povijesnog preokreta, prelaskom na parne strojeve i masovnog izlaska na otvorena mora, mediteranska je ekonomija počela gubiti značenje "svjetske ekonomije". To je vrijeme uspona atlantskih lučkih gradova i kontinentalne ekonomije u Europi. Viševjekovno mrtvilo na Mediteranu razbudilo je suvremeni proces litoralizacije europske ekonomije, svjetski turistički masovni pokret i revalorizaciju strateške važnosti mediteranskog prostora. Ekonomski se život ponovno vraća na obale Mediterana, ali u drugoj ulozi i drukčije strukture. Hrvatska još uvijek nije prihvatila suvremeni izazov razvoja mediteranskog prostora, pa otud i naša zanemarivo mala uključenost u privredne tijekove tog prostora.

Obalno područje Hrvatske je jedno od slabije nastanjenih nacionalnih prostora. Ono se razvija u omjeru vlastitih snaga i snalžljivosti, bez određenog koncepta, noseći u sebi sve nedostatke političko-socijalne podjele rada koja je bila prisutna u poslijeratnom razvoju na cijelom nacionalnom prostoru. Obalno područje, s gledišta općih i perspektivnih vrijednosti razvoja, predstavlja važnu okosnicu razvoja, koja se geografski pruža paralelno s kontinentalnom okosnicom, čineći temeljnu armaturu prostornog i ekonomskog razvoja Hrvatske i faktor integracije u jedinstveni nacionalni prostorno-strukturni model razvoja. Taj važni element prostora na globalnoj razini pridonosi stvaranju fluidnosti ukupnih odnosa, jedinstvu proizvodnog sistema i uključivanju naše ekonomije u svjetske tijekove. Na neposrednoj lokalnoj razini taj element prostorne ekonomije osigurava stvaranje podjele rada, utemeljene na prostornim i ekonomskim kriterijima. Perspektivno je značenje tog prostornog faktora na obali, jer stalno proširuje razvojnu osnovicu i vraća ekonomsku i kulturnu strukturu na izvorne vrijednosti te osigurava dugoročniji prosperitet.

7. ZA JEDNO NOVO RJEŠENJE

Utješna je činjenica da je regionalizacija životan i zato vrlo dinamičan fenomen. Ona nije zauvijek dana. Međutim, iznimka je politička ili upravna regionalizacija koja je statična i teži, poput vlasti, da se održi što duže. U dinamičnim regionalizacijama činitelj promjene je gospodarstvo, infrastruktura, usluge te gradovi i njihove funkcijske koncentracije. Dinamične se regionalizacije mnogo ne osvrću na granice, već na gravitacijsko područje, koje varira prema snazi tih faktora. Statične su regionalizacije snažno utemeljene u prostoru i formalno-pravno idu obodom imovinske pripadnosti neke prostorne jedinice (parcela, atar, općina i dr.).

Za razliku od regionalizacija koje poznajemo iz prošlosti (koje su pretežno bile vojne, političke i vjerske), suvremene društvene regionalizacije počivaju na načelu središnjeg mjesta koje svojom snagom utječe na okolinu, koja zbog urbanog dominantnog utjecaja postaje njegova regionalna okolina.

Znanstvenici kažu da je za vođenje regionalizacije u upravnom sistemu potrebno ispuniti tri uvjeta: prvo, da postoji središnja nadležnost državne uprave (na primjer, taj uvjet nije posjedovala Stara Grčka); drugo, da postoji mogućnost oblikovanja lokalne uprave (taj uvjet nije posjedovao Stari Rim); i treće, da je potrebno ostvariti trajni odnos centralne i lokalne uprave kao normalni odnos, a taj uvjet nije posjedovala nijedna europska država do 17. i 18. stoljeća.

Hrvatska je već odavno iz mnogo razloga, povijesnih, geopolitičkih, geografskih i drugih, imala vrlo razvijen fluid političkog i gospodarskog sadržaja između centralnog i lokalnog nivoa. Zbog toga su neke naše regionalizacije bile povijesne, zrele i čvrste. Jedna od tih regionalizacija na koju se često pozivamo jest ona prema kojoj je Hrvatska podijeljena na četiri velike regije. Te su regije odigrale značajne političke uloge i pridonosile su hrvatskoj sintezi u svim presudnim trenucima kada su se uređivali odnosi prema Austrougarskoj Monarhiji, prema Ugarskoj, prema objema Jugoslavijama, kao i danas prema Europskoj zajednici. Imali smo i druge podjele, tj. i županije, i kotare, i i zajednice općina, općine i drugo. Sve su one nastajale i postojale u različitim povijesnim uvjetima. Međutim, što je razvoj odmicao i približavao se suvremenosti, to smo radije te podjele proizvodili u funkciji centralne uprave. U tome su nestale najprije regije, pa zatim subregije. Jedino su se održale općine, koje su u cjelini pogodovala centralnoj vlasti.

Proteklo vrijeme bilo je, dakle, ispunjeno težnjom i dominacijom centralne uprave. Da li je takav jednosmjerni odnos održiv u uvjetima suvremenih odnosa i demokracije društva? Prethodna povijesna načela regionalizacije društva pokazuju da je takav jednosmjerni sustav moguć, ali da nije trajno održiv, odnosno da je konfliktan i suprotan obilježjima modernog civilnog društva.

Dakle, riječ je o nekom novom sustavu, tj. o onome koji je hijerarhičan, policentričan i s unutarnjim odnosom koji je dvosmjernan. S gledišta policentričnosti stvorio bi se jaki konkurentski sistem ili tržište odnosa koje bi na površinu uvijek dovodilo životna rješenja. Sudar odnosa između države i lokalne uprave rješavao bi se snagom tržišta i konkurencije, a ne dominacijom vlasti. Ti se sukobi ne bi događali na razini države, kao ni na razini lokalne uprave, već negdje na sredini – gdje su najjasniji, najrealniji i jedino rješivi – tj. na razini regije. Time bi došla do izražaja državna efikasnost, kako zbog separacije problema u odnosu na njihovu specifičnost, tako i zbog njihove množine koja bi se kumulirala na razini države. Ovaj sistem ne znači umnožavanje administracije, već njenu preraspodjelu na mjesta gdje ona postaje najefikasnija.

Ovaj sistem omogućuje ublažavanje lokalnih antagonizama koji su posebno oštri i teško rješivi kada se pojavljuju u postupku na razini države. Ovaj sistem postaje efikasnim i za gospodarstvo i uslužne funkcije jer je prilagođen svojstvima područja na kojem se ustrojava. On eliminira podjele na razvijene i nerazvijene, kao i etničke podjele, jer se s različitostima tih vrsta uspješnije upravlja na regionalnoj nego na državnoj razini.

Dakle, jedan više vremenski problem, kako pomiriti interese centralne i lokalne uprave, postaje bliži i rješiviji kroz ovaj predloženi sustav. Bilo bi vrijedno taj sustav istražiti. Perspektivan je, dakle, policentrizam hijerarhijskog tipa s konkurentskim odnosom, tako da centralna uprava ne tlači lokalnu upravu i da lokalna uprava ne usporava i ne zamara sistem u cjelini.

U stvaranju novog modela regionalnog razvoja i upravnog ustroja glavna su polazišta:

– predmet regionalnog razvoja treba biti ne samo upravna problematika, već ukupni razvoj, tj. razvoj socijalnih, gospodarskih i kulturnih struktura, te humanizacija života u ljudskim sredinama;

– politiku regionalnog razvoja treba izvoditi iz politike nacionalnog razvoja, tj. kroz valorizaciju regionalnog komparativnog bogatstva, koje može pridonijeti bržem razvoju regije i nacionalnog prostora u cjelini;

– sistem regionalnog razvoja treba instalirati s funkcionalnim policentričnim obilježjem koje naglašava razvojnu fluidnost između nacionalnog i lokalnog nivoa;

– temeljnu osnovicu funkcionalnog sustava čine gradska središta; sustavnost tog regionalnog sustava čini različitost, veličina, gospodarska i funkcijska razvijenost među gradskim središtima i, s obzirom na to, razvijenost i struktura njihovih gravitacijskih područja;

– umjesto diferencija prema razvijenosti (podjela na razvijene i nerazvijene) novi model naglašava diferenciju prema funkcijama u uspostavljanju ravnotežnog gospodarskog i upravnog ustroja, razumne podjele rada i bržeg razvitka dijelova i cjeline nacionalnog prostora.

Politika upravnog ustroja ne može biti neka paralelna politika ekonomskom ustroju, već istovjetna s njim, i treba je voditi prema istim načelima funkcionalno-hijerarhijske-policentrične vertikale, kako se vode moderni i uspješni državni ustroji.

8. EKOLOGIJSKO ZNAČENJE RAZVITKA OBALNIH REGIJA HRVATSKE

Od najstarijih vremena do danas glavna zanimanja ljudi na obalnim područjima bila su ona vezana uz more, obalu i primorsku klimu. U povijesti su gospodarstva obalnih područja bila vezana uz ribarstvo, poljoprivredu, pomorski prijevoz i trgovinu, a u novije vrijeme i uz turizam, industriju i posredničke poslove. Takva se struktura gospodarstva nalazi gotovo na svim obalnim područjima svijeta, s razlikama koje proizlaze iz većeg ili manjeg upliva suvremene litoralizacije u smislu prekretničkog gospodarskog procesa.

Ono što posebno određuje bit gospodarstva i socijalnih prilika na obalnim područjima jest činjenica da se sve to događa na obalama mora, u posebnim geografskim i uopće prirodnim uvjetima koji određuju narav i strukturu ljudske djelatnosti. *Differentia specifica* razvitka na obalnim područjima u odnosu na definiciju razvitka na drugim geografskim predjelima jest u činjenici da se radi o obalnom prostoru te da je taj prostor u svojoj ukupnosti temeljni resurs razvitka.

Za potpunije obrazloženje pojma razvitka na obalnim područjima poslužiti ćemo se nekim načelima znanstvene ekologije (koja govori o suživotu živih bića u određenom prirodnom staništu – *oikos*).

Dugo je vremena ekologija kao znanost bila na pozicijama ekologije sektora, upravo onako kako je to učio utemeljitelj znanstvene ekologije Ernest Haeckel. Bilo je to njegovo zoologijsko poimanje ekosistema. Međutim, industrijska revolucija mijenja sliku svijeta i svijet ulazi u epohu eksponencijalnog rasta s nedokučivim umnožavanjem produkcije, populacijskog rasta i novih tehnoloških dostignuća. Izlazi se iz vremena "prirodnih proizvoda" i ulazi u vrijeme "neprirodnih", tj. supstituta. S pojavom čovjeka

promijenilo se sve. Ekosistemi kao uravnotežena staništa postaju nemirni, a neravnoteža u okolišu postaje "normalna stvar". Ekologija kao znanost, s ulaskom čovjeka postaje kontroverzna i hibridna disciplina (Enzenberger, H. M., 1974.). Nova ekologija, koja više nije Haeckelova ekologija vrsta, pojavljuje se kao ekologija sredine koja se temelji na kategorijama i metodama uzetim iz prirodnih i društvenih znanosti.

Ekologija kao praksa, koja se sve više bavi posljedicama, upozorava da više nema nezavisnih sektorskih aktivnosti i prostornih izolata koji ne bi imali direktan ili indirektan utjecaj jedni na druge. Drugim riječima, ekološki praksa nam govori s nepobitnim argumentima o spregama koje vladaju u staništu (*oikos*) suvremenog čovjeka ili o aktualnom poimanju razvitka u kojem nalazimo kauzalnost živih i neživih elemenata tog prirodnog staništa i svih staništa zajedno u kozmičkom sustavu.

Više nego druga područja, obalna područja imaju naglašenu potrebu definiranja razvitka kao složenog pojma, koji obuhvaća razvitak čovjeka – društva, tehnologije – znanja i tehnike te prirode – ukupne okoline, jer na tom području dolazi do interferencije života u moru i zahtjeva za odabir i oblikovanje razvitka koji iz uvjetovanog odnosa tih dvaju svjetova proizlazi.

To naglašavamo zato jer ta su dva svijeta faktori razvitka o kojem govorimo i u svojoj su ukupnosti prirodno ljudsko stanište (*environment*).

Razvitak se na obalnim područjima u svojoj sveobuhvatnosti sadržaja odvija na uskom obalnom pojasu. Taj se pojas, bez obzira o kojim je državama i morima riječ, danas sve više pojavljuje kao izvjesni naseljsko-gospodarski kontinuum. Dok se u kontinentalnim sredinama u najvećem broju slučajeva pojavljuje u vidu koncentričnih areala s visokim stupnjem arealske kohezije, obalski kontinuum ima svojstvo diskontinualnih areala koji postižu veću povezanost s kontinentalnim arealima nego međusobno duž obale. Karakteristika je takvog diskontinualnog sistema staništa duž obale da su sve te jedinice sličnih prirodnih uvjeta, slične gospodarske strukture i funkcionalno usmjerene na opsluživanje gospodarstva u kontinentu i prekomurju.

Slijedeća karakteristika razvitka na obalnim područjima visok je stupanj disperzije razvitka u prostoru, pa stoga (s gledišta organizacije života i rada) vrlo disekonomičan.

Razvitak u obalnim područjima ima visok stupanj prirodne, gospodarske i socijalne osjetljivosti, a to znači osjetljivosti na povredu prirodnog okoliša, osjetljivosti zbog ovisnosti gospodarstva o stanju gospodarstva drugih, a zbog svega su toga migratorna kretanja stanovništva česta i u velikim količinama.

Razvitak na obalnim područjima počiva na visokom stupnju komunikativnosti, što iziskuje organizaciju jakih refrakcijskih točaka i regulaciju prometnih tijekova (prostorni i ekološki zahtjevi).

Za razvitak na obalnim područjima vrlo je važna mjera gusotoće aktivnosti i izgrađenosti u prostoru, kompatibilnosti aktivnosti, gledano tehnološki i ekološki, mjera kapacitiranosti prirodnih resursa za njihovo korištenje, mjera asimilatavnosti pojedinih prirodnih sistema i dr. Razvitak na obalnim područjima u pravilu nema cjelovitu razvojnu strukturu. On zapravo ima visok stupanj komplementarnosti s nacionalnom strukturom razvitka -- i zato je on njegov važan dio.

Razvitak na obalnim područjima, zbog svoje posredničke naravi, ne počiva na vlastitim polovima rasta, ne posjeduje vlastitu generativnu snagu akumulacije i u tom smislu ovisi o nacionalnim pokretačkim silama. Međutim, kad dosegne određenu razinu razvijenosti, može djelovati vrlo samostalno.

Zbog svega toga, kada se danas razmotri pojam i stvarnost razvitka na obalnom području, govori se u kontekstu održivosti tog razvitka s obzirom na sve te posebnosti sadržaja i okoline (*sustainable development*).

REFERENCE

- Enzenberger, H. M., 1974., A Critique of Political Ecology, *New Left Review*, No. 84
- Regionalni razvoj Republike Hrvatske*, 1990., SIZ-znanosti Hrvatske i Ekonomski fakultet Split, Zagreb
- Rogić, V., 1961., Fizionomska i funkcionalna regionalizacija Hrvatske, *Zbornik VI. kongresa geografa FNRJ*, Ljubljana
- Šimunović, I., 1961., Privredna usmjerenost obalnih područja Hrvatske, *Privredna Dalmacija*, br. 4, Split
- Šimunović, I., 1986., *Grad u regiji*, Marksistički centar, Biblioteka Pogledi, Split
- Šimunović, I., 1988., Razmišljanja o gradu u komunalnom sistemu, *Pogledi*, br. 3-4., MC Split, Split

THE REGIONAL CONCEPT OF DEVELOPMENT IN CROATIA

A Critical Review

Ivo Šimunović

Faculty of Economics, Split

The regional concept of development in Croatia appears at a time when regionalism has been raised to the level where it becomes the dilemma of the development of Croatian society. Instead of dealing with it crudely and erroneously and often bringing it to the very edge of social thought "for" and "against", the author of this paper attempts to consider regionalism as a natural and universal process engaging all contemporary societies. The regional movement is discussed in both historical and current developmental context. The intention is to shed light upon its natural process quality and defend its positive role in the economic life and political constitution of the modern Croatian state. The author begins the text by presenting the historical course of regionalism in Croatia and by criticizing the attitude of politics towards regional function. In fact, this is a situation in which the natural characteristics of regionalism are being improperly "violated" by political aims, which have virtually distorted the concept of regionalism in this country. The second part deals with the development of the regional movement in Croatia from the natural course of European regional movements, the regional division being enforced from the context of the historical and spacial constitution of Europe. Finally, the author turns towards the future offering a contemporary approach to the regional concept of Croatia in which the natural and economic elements of the regional system are dominant. They should be the ones to conceive the political regional constitution of Croatia.